

Tóbiás Áron

„...nőttön nő tiszta fénye”

Emlékezések, beszélgetések,
dokumentumok
1956-ról

Kronosz Kiadó

Tóbiás Áron

„...nőttön nő tiszta fénye”

Emlékezések, beszélgetések, dokumentumok 1956-ról

TÓBIÁS ÁRON

„...nőttön nő tiszta fénye”

Emlékezések, beszélgetések,
dokumentumok 1956-ról

KRONOSZ KIADÓ

PÉCS, 2016

Jelen elektronikus kiadvány a Kronosz Kiadó gondozásában
2016-ban megjelent nyomtatott kötet változatlan kiadása

pdf ISBN 978-615-6027-87-0

A kötetet szerkesztette:
Horváth Bence

A borítón látható 1956. október végi fotók forrása:
Fortepan.hu (Adományozó: Nagy Gyula)

© Tóbiás Áron
© Kronosz Kiadó

*Fiamnak, Tóbiás Áron Dávidnak ajánlom
a forradalom hatvanadik évfordulójára
megjelent könyvemet*

FORRADALOMBAN

Erdőtűz gyufaszálból...

Ma is eldöntetlen kérdés: hogyan kezdődött? Miféle gyufaszál lángja gyújtotta meg 1956. október 23-án annak a forradalomnak a tüzét, amelyik néhány nap alatt égig érő fáklyalánggá változtatta az oly sokáig megrémített, álomba kényszerített Magyarországot, annak tízmilliónyi Csendországba, hallgatásra ítélt népét? Hiszen valamennyien e „bilincs-uralomban” élünk, mindenki „szem volt a láncban” – ahogyan Illyés Gyula titokban papírra rögzített versében, még 1950-ben megfogalmazta.

Erdőtűz lett 1956 októberében e gyufaszálból, az eldobott, el nem tiport, véletlenül nagy szántszándékkal meggyújtott parazsak tüzéből.

Mikor kezdődött '56 októberének forradalma? Az „előmelegítést” mindenképpen október 6-a jelentette, a Rajk-temetés napja. Higgadt visszatekintéssel megállapíthatjuk, a pártrendszer „okos kiagyaloí” számára három vonatkozásban is szerencsétlen elhatározás volt ez a temetés. Először: előbb Nagy Imrét látványosan „lefejezni” (kizárni a pártból), majd Rákosi Mátyás „csapatkapitányt” lecserélni egy gyengébb és még inkább közutált Gerő Ernővel – farkasvakságra vallott. Másodszor: annyira lebecsülni a nemzeti hagyományokat, hogy éppen október 6-ára kitűzni a (szerintük) „nagy temetést”, ahol – valljuk meg – mindössze arról volt szó, hogy „saját” kivégzetteiket rehabilitálták, erkölcsiekben és anyagiakban. Ezután következett a zsarnoki hatalom harmadik, mindenképpen legfontosabb balgasága: miért nem Magyarország egész népét követték meg keserveiért és szenvedéseiért azon a napon, becsületét, tisztességét adva ezúttal vissza – ha elkésve is?

Ezért gyült össze – ekkor még moccanatlanul – bánatát és elrontott életét nyilvánosan is elsiratva az a néma tömeg, amelynek csak elenyésző része vett részt a csak a kommunista mártírok számára rendezett hivatalos gyászszertartáson. A kisimult tenyerek ekkor már kezdtek ökölbe szorulni.

Machiavelli óta tudjuk, hogy egy zsarnokságnak nem akkor áll legrosszabbul a szénája, amikor a legkegyetlenebb, hanem amikor – téveszméből vagy kényszerűségből – alattvalóin, azaz államfogyain lazítani kezdi a már-már berozsdásodott láncokat. Márai Sándor talán éppen 1956. október 22-én jegyezte fel New Yorkban, több ezer kilométerre hazájától azokat a sorokat, amikor Szeged, Debrecen, Budapest egyetemistái

a maguk kitisztult feje szerint kezdtek el gondolkodni. Ezt írta Márai: „A bolsevisták most nekikezdték bebizonyítani a világnak, hogy a kommunizmus módszerei voltak helytelenek az elmúlt évtizedekben, a terror, az imperializmus, a militarizmus, a bürokratizmus – de arról mindenki hallgat, hogy a kommunizmus mint Eszme és Gyakorlat, önműködően teremti meg ezeket a módszereket, amelyek nélkül lehetetlen, mert nem emberszabású...”

Október 22-ről 23-ra virradó éjszakán az ország számos pontján meggyújtották már azokat a papírmécseseket (értsd a 12, 14, 15 vagy 20 és 22 pontos követelések lapjait), amelyek virradatra a házak falán, hirdetőoszlopokon, közintézmények kapuin ott világítottak.

Az október 23-i tüntetés „fedőneve” Varsó volt. A baráti Lengyelországban már égtek azok a tüzek, amelyek a Magyarországhoz hasonló sorú ország ugyanazon szenvedéseken átment honpolgárait melegítették.

Azon a keddi napon, '56. október 23-án az egyetemisták és főiskolások főváros szerte azzal ébredtek: *kimegyünk az utcára...* A belügyminiszter kijárási tilalmat rendelt el. A pártközpontba tárgyalásra érkezett íródelegációt Gerő fogadta ugyan, ám kioktatta. Elmenőben az írók még hallották Marosán rikácsoló hangját: ha mégis kimennek az utcára, lövetni kell!

Az utolsó gyufaszálat a nyílt utcai tüntetés tűzéhez a véletlen adta. A rádió Bródy Sándor utcai stúdiójában aznap délelőtt a megszokott keretek között folytatódott az adás. Illetőleg a belügyminiszter kijárási tilalma a hírperiódusok élén szerepelt. A pattanásig feszült helyzetben a Nagy Imre-kormány ekkor már leváltott tájékoztatási főnökhelyettese (hiszen hol volt már az 1953-as Nagy Imre-kormány időszaka...) Vásárhelyi Miklós telefonon beszélt a rádió egyik hírszerkesztőségi illetékesével: a Rajk-temetés után frissiben rehabilitált Földes Péter úgy vélte, hogy azt a feszültséget, a szinte már dinamitrobbanáshoz hasonlatos állapotot csak egy modern lovasrohamhoz hasonlatos huszárcsíny oldhatja fel. Nevezetesen az, ha a Magyar Rádió bemondja (ez esetben álhírként): „*Piros László belügyminiszter azonnali hatállyal feloldja a gyülekezési tilalmat*”.

Így a diákok szervezett menetben vonulhattak fel, éltethették a lengyelek kivívott szabadságát, és követelhetők – egyszersmind – a sajátjukat is.

A rádiószerkesztő odüsszeuszi csselfogással elérte, hogy a hír perceken belül az éterbe röppenhetett.

Jómagam ugyanebben az órában riporton voltam – a Magyar Újságíró-szövetség tagjaként '56 szeptemberében engem ugyancsak rehabilitált a Losonczy Géza-féle bizottság – a Köztársaság téren, a Petőfi Kör központi

irodájában. Éppen akkor készítettem volna rádióbeszélgetést Tánczos Gáborral, a Petőfi Kör titkárával, amikor megszólalt íróasztalán a K-telefon. Odalépett. A vonal túlsó végén, olyan harsogó hangon, hogy még én is meghallhattam a telefon szinte felizzó membránján át, Kádár János utasította az ifjúsági funkcionáriust: – A Petőfi Kör ne vegyen részt semmiféle tüntetésben... A főiskolások és egyetemisták ne menjenek az utcára...

Mind izgatottabbá vált a hangja a telefonból annak a Kádár Jánosnak – ekkor már, börtönei után rehabilitálva, személyében az ország második emberének –, aki kereken tíznapos távollét után Gerővel és más párt- és állami vezetővel együtt szinte percekkel korábban érkezett haza Jugoszláviából. A Titóval való megbékélés fontosabb volt számukra, ezalatt harmad-, negyedrangú beosztottjaikra hagyták az ország vezetését. A lovak közé dobták a gyeplőt...

Talán éppen ebben, a Kádár János feszült idegei számára drámai órában hangzott el a rádióban az a mondat (a belügyminiszter feloldja a gyülekezési tilalmat), ami az utolsó, ha nem éppen a legutolsó gyufaszál volt a forradalom lángjának fellobbanásához.

Előbb a főiskolások és egyetemisták, majd hozzájuk csatlakozva mindig többen és többen vonultak, és az addig évtizedes alattvalói sorsra kárhoztatott nép felemelve fejét, majdnem szabad emberré magasodott, és ezer- meg ezerszámra csatlakozott a városon végigvonuló tüntetők soraihoz.

Kezdetben a Petőfi-szobornál, majd – az ősi, történelmi lengyel barátságához hűen – a Bem-szobornál színészek (Sinkovits és Bessenyei) dörgő hangú szavalatát mosta el a mámoros tömeg többszólamú kórusa.

Ezután Budapest legtávolabbi pontjairól is a Parlament elé vonult a főváros népe. Vagy háromszázezer ember követelte Nagy Imrét, az egyetlen hitelesnek tekintett embert, az '53-as kormányprogram mitikussá nőtt személyiségét. Hiába oltották el a Parlament előtti Kossuth Lajos tér lámpáit – az emberek kivették a zsebükből, a táskájukból az aznapi újságot, tízezer meg tízezer, égnek tartott újságfáklya vitte tovább az ég felé, kormos füsttel elegyítve október 23-a estéjének akkor már forradalomba átcsapó tüzét.

Elhangzott Gerő Ernő vérlázító beszéde, amit ráadásul pattogó, parancsoláshoz szokott hangján adott elő, olvasott be pártközponti dolgozószobájából a rádió mikrofonjába.

Megérkezett lakásáról Nagy Imre – előző napon még békés szüreten vett részt Badacsonyan –, ám ő sem tudta lecsendesíteni a Parlament előtt hosszan várakozó tömeget.

A konzervatív angol lap, a *Daily Telegraph* budapesti tudósítója így számolt be az eseményekről: „... Budapest ma egy olyan megmozdulásnak a küszöbén áll, amelyet egy békés forradalom kezdetének lehet nevezni. Délfelé emberek ezrei gyülekeztek, és meneteltek a város utcáin, emberek ezrei tüntettek a város főterein... amikor ezeket a sorokat írom, a Kossuth-nóta és a Marseillaise ütemei töltik be az utcát...”

A forradalom lángjai a tömeg hangulatát lecsillapítani óhajtó Nagy Imre-beszéd után csaptak fel az égig. Mögötte álltam, mikrofon híján telefonkagylóval a kezemben „közvetítettem” szavait a rádió hírközpontjába, hogy azután beolvashassák. Ám a rádió – Gerőék parancsára – nem idézhette Nagy Imre szavait, sőt még a tüntetésről sem számolhatott be.

Majd’ úgy történt minden, mintha az 1789-es francia forradalom első óráit élnénk. A tömeg nem hazafelé indult, hanem az 1956-os Budapest életét meghatározó csomópontokhoz. A rádióhoz, a *Szabad Nép*, a pártlap székházához, a zsarnokságot jelképező Sztálin-szoborhoz...

„Estére Sztálin hatalmas szobra már a földre omlott, és a rádió ostrom alá került – egyszóval megkezdődött a forradalom” – írta Charles Gáti (azaz Gáti Károly, aki ’56-ban még maga is résztvevője volt az eseményeknek) 1986-ban, Amerikában megjelent könyvében (*A Kreml árnyékában*).

A költő, Benjámin László szívszaggatva siratta az *Elesettek*-et: „Lánc-talpakon, egyenruhában jött a HALÁL értetek, / Szerelem, munka, remény, jó és rossz már töletek elvétetett...”

Erdőtűz keletkezett ’56-ban Magyarországon – gyufaszálakból, sok százzezernyi meg milliónyi ember elfojtott indulatából és keservéből.

Mi lehet ma október 23-a tanulsága? A forradalom kíméletlen letiprása után, 1956. december 22-én, Karácsony előtt közvetlenül összegyűltek a magyar írók. *Gond és hitvallás* címmel adtak útmutatást – töprengő gondolatokkal – nem csak a közeljövőre, de a következő évtizedekre, akár félévszázadra is:

„Hűséget fogadunk a zászló előtt, mely jelezte nekünk, hogy a nép forradalmi egységéből a nemzet újjászületett... Erkölc legyen munkánk talpköve, műveinkben pedig találjon értelmet és formát a nép alkotó ereje, az emberség és eszméivel a kor. Egyedül így leszünk méltók a nagy elődökhöz, s egyedül így válhatunk későbbi nemzedékek érdemes őreivé...”

Két októberi kedd

Bem tér. A szobor körül felkorbácsolt tengerre változik a tömeg. A talpazatról felhangzik a „*Talpra, magyar...*” Az emberek sűrűjében a rádiós vágókocsi tetejére Veres Pétert, az Írószövetség elnökét segítik fel, hogy beszéljen.

A szobor mögötti laktanya ablakaiból fűrtökben lógnak ki a lelkes és sapkájukat levegőbe röpítő katonák. Rögtönzött jelszavak hangzanak mindenünnen: „*Minden ország katonája! Menjen vissza hazájába...*” Végül erősebben és elszántabban: „*Menjünk a Parlamenthez... Nagy Imrét akarjuk!*” Mintha az 1953-as kormányprogram miniszterelnöke változatlanul ott lenne, ki sem tette volna a lábát azóta az Országgyűlés épületéből...

Ott szorongok a tömegben. Majd megindulok a Margit híd felé, a Parlamenthez.

A híd budai lábánál ismerős, Pestről jön. Arcát mintha sziklából faragták volna. Kassák Lajos, csúcsos tótkalapijában. Két nő karol belé: felesége és Szántó Judit, József Attila egykori szerelme.

- Kassák mester - állítom meg -, mondja: 1918-ban is így kezdődött?
- Urám - vágta rá a választ pattogós keménységgel, jellegzetes akcentusával -, ez már mágá á forradalom!

Át a hosszú, tört ívű Margit hídon. A tömeg még szorosabbá válik, testközeli sűrűsödik.

A Kossuth téren is embertenger.

Lépésről lépésre vágok éket magamnak, míg át nem érek a túlsó partra, a Parlament I-es kapujához. Ott húsz-huszonöt kiabáló, feldúlt ember kísérel meg a bejutást a zárt mennyezet-magas tölgyfaajtón.

Egyszerre megjelenik egy lobogó hajú, tetterős katonatiszt. Alezredes. A félhomályban élém törtet. Ritmikusan dörömböl a köépület nagykapuján.

Mintha a régi idők ritmusa szólalna meg, a homéroszi eposzok időmértékes verssorai - ezúttal dallamukkal. Nem lázalom csupán, a katonatiszt Devecseri Gábor, a költő, az antik világ remekeinek fordítója, a honvédség irodalmi folyóiratának szerkesztője.

Varázsszóra résnyire nyílik a Parlament I-es kapuja. Devecseri, a vállával szorítva helyet, hátranyúl értem, s beránt magával a bordó szőnyeges előcsarnokba. Ahonnan hosszú lépcsősor vezet a miniszterelnökségre.

Ezen az 1956. októberi keddi napon Mekis József miniszterelnök-helyettes az ügyeletes. Ismerem a negyvenhat esztendő, mackós külsejű egykori vas- és fémesztergályost. Még 1948 táján készítettem vele bemutatkozó riportot a rádióban, mint a Hofherr-gyár szakszervezeti főbizalmijával.

A teremnyi szobában rengetegen szoronganak. Izgatott, gesztikuláló, vitatkozó embercsoportok. Mindenki mintha egyszerre akarna kimondani mindent.

Behunyom a szemem: mintha egy dokumentumfilm felvételének közepébe cseppentem volna.

Mekis József íróasztala mellett áll, és szüntelenül telefonál: pártközpont, rádió, Nagy Imre-lakás, Honvédelmi Minisztérium, s újra ugyanaz.

Félmondatokat csípek el a telefonbeszélgetésekből: – *Lőnek...* – *Nincs tűzparancs...* – *Lőnek a rádiónál...* – *Elindult a Parlamentbe.*

A miniszterelnök-helyettes arcán veritékcseppek. Kérdőn nézek rá. Mekis megszólal – talán én vagyok az egyedüli, akit ismer azok közül, akik ma este benyomultak ide, a dolgozószobájába. Ma is fülemben csengetnek rekedt szavai:

– Nem baj, kiszaladt a dugó az üvegből, majd visszanyomjuk...

Lázás sürgés-forgás a bejárati ajtó körül. Megérkezett Nagy Imre, vejevel s néhány hívével.

Sietős pillantásokkal méri fel a szobát.

Itt van, kicsiben, az eddig ismeretlen Magyarország. Csepelről, az egyetemekről, egy Pest környéki téveszből és felhevült dühvel egyenesen az utcáról.

Mind-mind kér, de inkább követel valamit. Ki pontokba szedve, ki csak tömondatokba foglalva.

Nagy Imre nyugodt – vagy csupán nyugalmat erőltet magára? Tárgyal félhalkan. Tájékozódik. Majd elvonul a hátsó szobába, beszédet írni vagy a már kész beszédet átformálni.

A telefonokhoz lépek. A rádióval csak K-vonalon tudok kapcsolatot találni. Benke Valériával, az elnökkel beszélek. Hangrögzítőt nem tudnak idejuttatni. Megállapodunk: közvetlenül a szónok mellett állok majd, telefonkagylóval a kezemben, a membránba ismétlem a hallottakat. A rádióban gyorsíró, fülén fejhallgatóval rögzíti. Különleges helyzet, különleges megoldás.

Nagy Imre visszajön a hátsó szalonból, kezében papírlap, megnyugtat, van beszédszöveg. Ám most lép oda először a térre néző ablakhoz. Látni arcán a meglepődést.

Kezében az előre megírt szónoklat papírja. Láthatóan töpreng. Mit mondjon a medréből kicsapni kész tömegnek? Tudja a keserves múltat – maga is megszenvedte, nemegyszer ám. Nem látja, de ki látja, sejtheti itt most a jövőt?

Kilép az erkélyre. Mögötte állok. Iszonyatos, tátongó űr alattunk.

Ott áll a hiteles ember, a kormányprogram Rákosiék által megbuktatott miniszterelnöke. Felülről pontoknak látszó, milliányi elmosódó emberarc. A villanyokat központilag eloltották. Hátha megunják a többórás várakozást a tüntetők, s hazamennek vacsorázni...

Ma este – úgy tűnik – senki sem törődik a vacsorával... Az emberek marokra fogják s összegyűrik a kezükben, zsebükben, táskájukban lévő aznapi (keddi) újságot.

Meggyűjtják.

Ezek a papírfáklyák világítják meg a kísértetiesnek és komornak látszó arcokat.

Végre hallani a téren, a pattanásig feszült légkörben Nagy Imre jól ismert, lassú lejtésű hangját:

- *Kedves elvtársak...*

A tömeg egyszerre felhördül, felzúg, visszaszól:

- Nem vagyunk mi elvtársak...

*

A sebtében és zavartan befejezett beszéd után komor arccal lép vissza a szobába Nagy Imre. Hamarosan a pártközpontba hívják. Gondterhesen átmegy, néhány hívétől kísérve, az akkor már kiürült Kossuth téren.

Hajnalra újra miniszterelnök.

*

1956. október 30.

Nagy Imre néhány nap óta újra a Parlamentben.

A pártközpontban töltött napok lidércnyomásként élhetnek benne. A felkelők, a Rákosi-terror évei után magára talált nép szorongatta őt is; szakítson a régivel, szakítson múltjával!

Egyik kijárási tilalom követte a másikat, az egyik fegyverletételi határidőt módosította a következő. Október 28-ára megfordul az eddig ellentmondásos helyzet: *hivatalos már a forradalom!* Az emberek igazán

felszabadultak. Mintha nem most lett volna a terrorral kikényszerített „szocialista” kísérlet Magyarországon.

Itt vagyunk néhányan a Parlamentben, a Szabad Kossuth Rádió születésénél.

Felhangzik a színész, Basa György hangja. Örkény István azóta szállóigévé vált szövegét, egypercesét olvassa, ami búcsú a tegnaptól:

- *Hazudtunk éjjel, hazudtunk nappal, hazudtunk minden hullámhosszon...*

Nagy Imre szól, az egy hét alatt – keddtől keddig – újra magára talált államférfi, a történelem viharában hanykolódó hajó kapitánya:

- *Magyar testvéreim, munkások, parasztok! Sorsdöntő elhatározásunkban álljatok a nemzeti-kormány mellé! Éljen a szabad, demokratikus, független Magyarország!*

*

Ki látta előre a jövőt? A forradalmak napjaiban megtorpanni, a szakadék fölött mélybe nézni nem szabad!

A következő kedden Nagy Imre már hermetikusan elzárva az országtól meg a nagyvilágtól, „Menedékjog” bénítja meg, hallgattatja el őt és társait a jugoszláv követség foglyaként.

Onnan, másfél évi szenvedés után a vérpadra hurcolják.